

STOCKHOLMS SNICKAREÄMBETES MÄSTER- STYCKERITNINGAR.

Av

SIGURD WALLIN.

Forskningen rörande svensk möbelhistoria har fått ett det allra mest betydelsefulla bidrag genom en gåva, som tillfallit Stockholms Stads Hantverksförening från stärbhuset efter den år 1926 avlidne snickaremästaren Knut Edberg i Stockholm. Jämte åtskillig tryckt litteratur rörande yrket efterlämnade nämligen denne yrkesman tre stora portföljer med möbelritningar i original, utgörande ingenting mindre än de mästerstyckeritningar, som granskats och godkänts i Stockholms snickareämbete under de sista hundra åren av denna ärevärdiga institutions tillvaro, en sammanhängande serie av hela 268 mästerprov. Det är lätt att inse vilket värde denna ritningssamling har för kännedomen om möbelsnickeriets nivå i huvudstaden och tidpunkterna för de nya modeformernas införande här, då man betänker att denna högst mönstergilla serie omfattar tiden från 1751 till 1846, d. v. s. den period, då alla våra mest kända och uppskattade möbelsnickare inträdde i mästareklassen och på sina verkstäder sågo rader av gesäller i sin tur fullborda sina mästerstycken. Detta ritningsmaterial med dess omsorgsfulla påskrifter av datum för granskningen och samtliga ämbetsmästares underskrift fogar sig nu som ett synnerligen värdefullt komplement till Stockholms snickareämbetes numera i Nordiska Museets skråarkiv förvarade serie av protokoll. Dessa protokoll ha tidigare varit flitigt utnyttjade för forskningen, främst av Böttiger, då han skrev den första monografien över en svensk snickaremästare.¹ Protokollen behandla utför-

¹ J. Böttiger, Kungl. hofschattlmakaren och ebenisten Georg Haupt (Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen, Sthlm 1901).

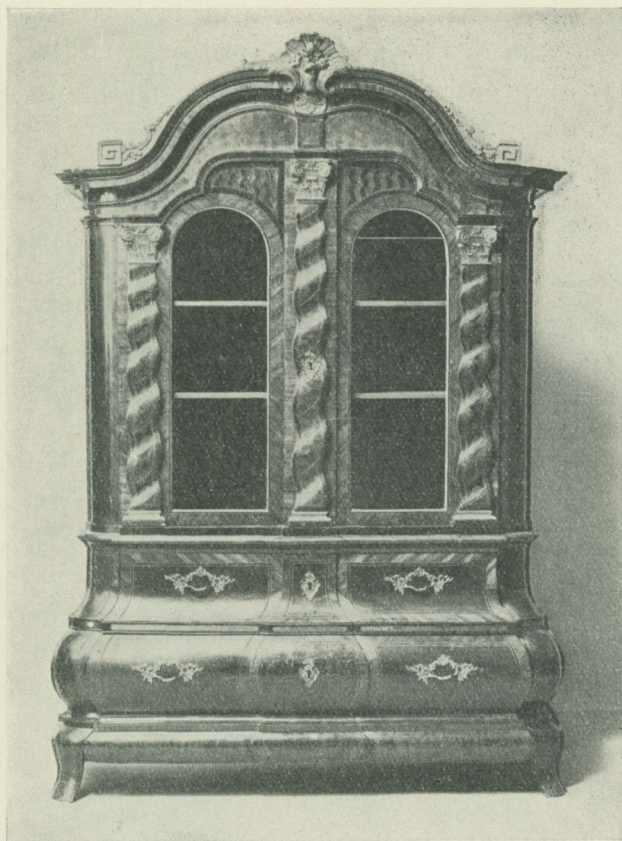

Fig. 2. Jonas Hultstens mästestycke, utfört efter ritningen fig. 1, uppvisat och gillat den 3 april 1773. Nord. M. 74,595.

nu att redan genom en jämförelsevis hastig granskning av ritningarna ett icke obetydligt antal mästestycken kunna identifieras i våra offentliga samlingar och hos privatpersoner. Materialets art ger dessutom vid handen, att mer ingående jämförelser böra komma att medföra ett betydligt större antal igenkännanden av fullt pålitlig tydlighet.

Det torde vara överflödigt att för dem som intressera sig för svensk hantverkshistoria eller för våra skickliga möbelsnickares alster ytterligare framhålla värdet av, att den ståtliga serien av Stockholmssnickarnas mästestyckeritningar blivit bevarad till vår

tid. Dessa rader vilja blott utgöra en första presentation av samlingen, sedan dess tillvaro nu blivit känd i och med dess överlämnande till en institution, som i våra dagar uppbär strävanden till hantverkets fromma, vilka en gång vilade på skråorganisationen och där togo sig ett uttryck i det omsorgsfulla provandet av mästerskapssökandenas kvalifikationer. Ritningarnas intresse var för sig och icke minst seriens fullständighet och fasta inre sammanhang gör ett publicerande av samlingen i dess helhet till ett önskemål, som specialforskarna torde ha gemensamt med de många, vilka i våra dagar intressera sig för gamla möbler. En jämförelse med vad vi hittills ägt av liknande ritningsmaterial ställer denna samlings värde i klar belysning.¹

I fråga om formerna för mästerprovets avläggande inom Stockholms snickareämbete är det tillräckligt att här hänvisa till Böttigers framställning därav i boken om Haupt (sid. 16—22). Det för här ifrågavarande ändamål viktigaste är, att den mästerskapssökande gesällen, då han fått tillstånd att tillträda sitt mästerstycke, först hade att förete inför ämbetet en ritning till den eller de pjäser han skulle förfärdiga som mästerstycke. Efter vederbörlig prövning och godkännande försågs ritningen med anteckning härom och samtliga mästaresh namnunderskrifter. När sedan mästerstycket självt i sinom tid företeddes till granskning jämfördes det med ritningen och med de av styckmästaren själv till protokollet angivna måtten. Genom ritningens påskrift och protokollets meddelanden kan därför mästerstyckets tillkomst oftast på dagen bestämmas.

Den nu tillrättakomna ritningsserien finnes inlagd i tre portföljer i formatet 70×56 cm., försedda med omsorgsfull etikettering, som hör tillsammans med en åtföljande handskriven förteckning, uppsatt den 3 januari 1850 av snickaremästaren Johan Petter Rund-

¹ Av förut kända svenska snickaremästerstyckeritningar kunna här blott nämnas: 10 st. 1700-talsritningar från Kristianstad (Nordiska Museets skråarkiv. Se Böttiger, *Ur studier till en svensk möbelhistoria*, Svenska Slöjdföreningens tidskrift 1905, häfte 4); en sengustaviansk ritning från Örebro (i Örebro läns museum); 5 st. 1800-talsritningar från Uppsala (Nordiska Museets skråarkiv). Jämför G. Munthe, *Katalog över utställning av äldre svenska teckningar till rumsinredning och konstslöjd* (Göteborg 1924), nr 401—414.

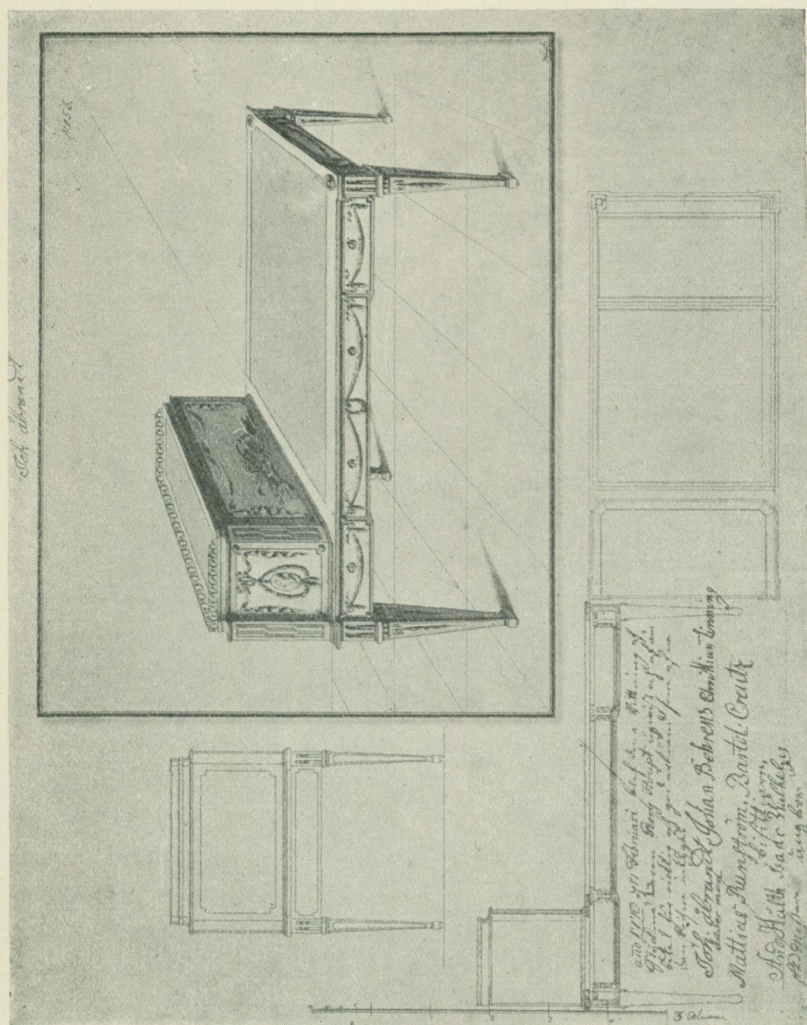

Fig. 3. Georg Haulpts mästestyckeritning, uppvist och godkänd den 17 februari 1770. Det av Gustaf III beställda skrivbordet, som utfördes efter denna ritning, uppvistes och gillades som mästestycke den 14 december 1770. Skrivbordet tillhör alltiätt K. Huserådskammaren och förvaras å Drottningholms slott.

ström, som meddelar att ritningarna vid Snickareämbetets upplösning överlämnades till Snickareföreningen i Stockholm. I förteckningen äro ritningarna grupperade efter åldermansperioder samt numrerade i följd från 1 till 268. Även å bladen äro nummer påskrivna, men denna nummerserie skiljer sig något från förteckningens och torde hänföra sig till en något tidigare skedd katalogisering av samlingen. Om dennas senare öden är mig intet bekant. Snickaremästare Knut Edbergs fader, snickaremästaren Carl Knut Edberg, var emellertid medlem av Stockholms Snickareämbete vid dess upplösning, och det synes ej osannolikt att dessa ritningsportföljer som så mycket annat av de gamla hantverksämbetenas egendom efter hand vandrat över till någon av de kvarlevande f. d. medlemmarna av ämbetet eller en dess följdorganisation och sålunda genom arv kommit till vår tid såsom privategendom.¹

Jämför man nu de bevarade ritningarna med protokollens uppgifter om de mästestycken, som under perioden godkänts av ämbetet,² finner man, att en och annan lucka existerar i den bevarade samlingen, men att denna trots detta förhållande är märkligt fyllig och jämn. De saknade ritningarna komma i en så avgjord minoritet, att man har rättighet att beteckna samlingen i dess nuvarande skick som nära nog fullständig. Dess 268 blad fördela sig också mycket jämnt på de hundra åren, vilket gör serien till den bästa mätare man kan önska sig för stilskiftningarna.

Serien börjar med en lång följd av ritningar, vilka på ett åskådligt sätt illustrera den fasta traditionen inom ämbetet. Varje styckmästare ritar ett skåp med tre pilastrar å fasaden, »ett Cabinetts-skåp med tre collummer», samt en brädspelslåda eller ett brädspelsbord. Denna tradition, som här representeras av ett 80-tal ritningar, var vid 1700-talets mitt långt ifrån ny och höll sig sedan kvar ganska obruten intill 1780-talets början. Dessa 1700-talsskåps härstamning från barocken är alltjämt tydlig, fastän rokokostilen härskar i linjeföring och detaljbehandling intill dess de allra sista

¹ Carl Knut Edbergs egen mästestyckeritning finnes med i samlingen, godkänd den 28 januari 1843.

² Se Böttigers mästareförteckning i boken om Haupt.

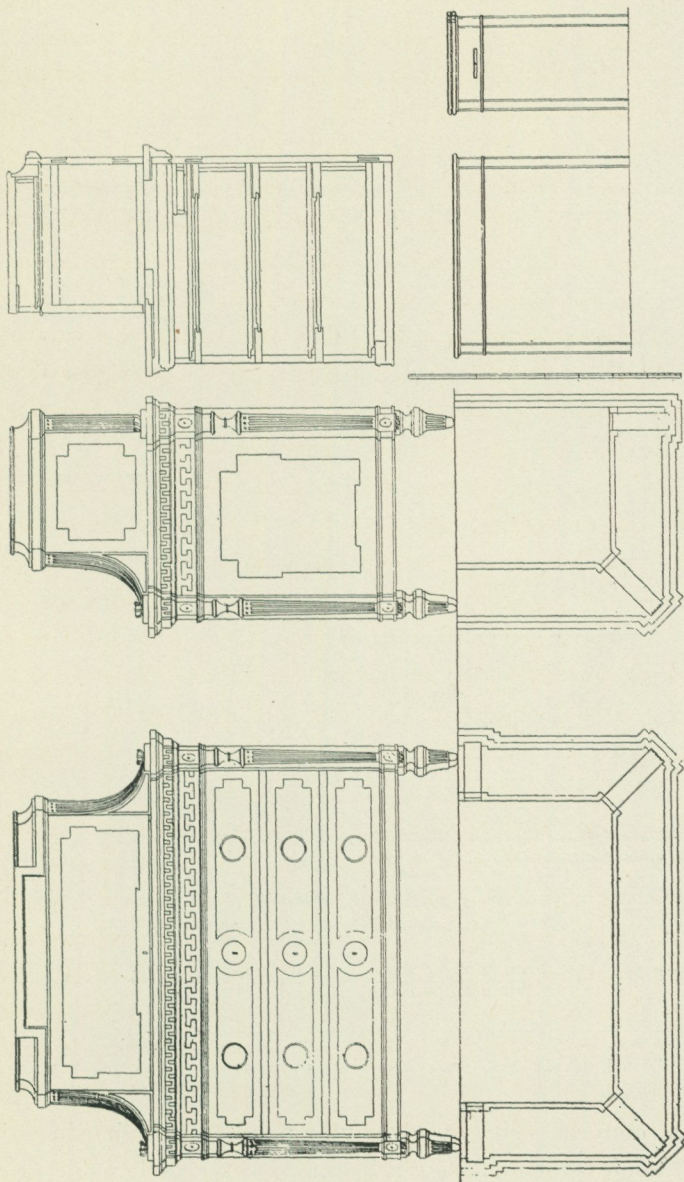

Fig. 4. Carl Fredrik Ekströms mästestyckeritning, uppvisat och gillad den 30 juni 1794. Mästestycket, chiffonnier och spelbord, godkändes den 19 mars 1795. K. Husegerådskammaren innehåller en sekretär i allt väsentligt lik denna, signerad 1797 (?) av Gottlieb Iwersson, den mästare, hos vilken C. F. Ekström senast tjänade som gesäll och på vars verkstad mästestycket förfärdigades.

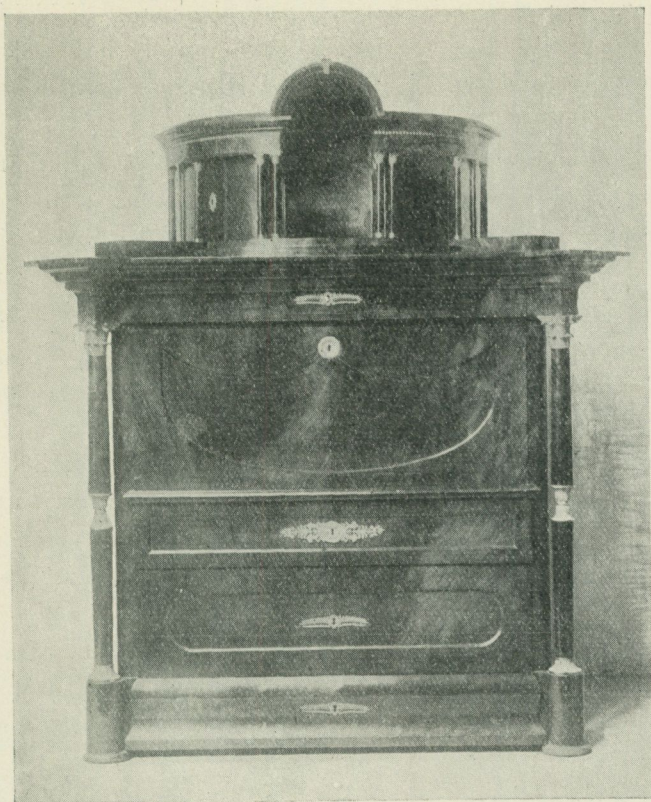

Fig. 6. Adolf Fredrik Rauffs mästestycke, utfört efter ritningen fig. 5, uppvisat och godkänt den 26 oktober 1831. Nord. M. 17,640.

två ritningar vara så nära lika, att den ena förefaller att vara kopierad på den andra, nämligen Christoffer Wilkoms och Christian Tietzes ritningar, från 1762 och 1763. — Nordiska Museet äger ett rokokoskåp av denna mästestyckenas typ, som vid flera tillfällen blivit avbildat.¹ Upmark framhöll 1910 i Fataburen möjligheten av att det vore ett av de Stockholmska mästestyckena.² Nu visar det sig verkligen vara ett sådant och dessutom utfört av en mycket känd mästare, Jonas Hultsten, vilken signerat ett flertal gustavian-

¹ Bl. a. i Upmark, Möbler, pl. XXXIV.

² G. Upmark, Om rokokomöbler och deras datering (Fataburen 1910, sid. 105 ff.).

ska byråar. Sin mästestyckeritning gjorde han år 1772 (fig. 1 och 2). Ett annat dylikt mästestycke är ett skåp i Röhsska Konstslöjdmuseet i Göteborg, gjort av Carl Magnus Herlin efter en ritning, som godkändes den 24 november 1766.¹

Ett påfallande avbrott i denna rad av rokokoskåp utgör den ritning till ett skrivbord i genomförd gustaviansk stil, som Georg Haupt uppviste den 17 februari 1770 (fig. 3). Ritningsserien visar med full tydlighet huru fullfärdigt och oförberett detta första arbete i den nya antikiserande stilen kom in i Stockholms snickareämbete med den i utlandet färdigbildade unge hovsnickaren. Böttiger, som utförligt relaterar vad protokollen förtälja om Haupts mästarbliwande, kunde med stor visshet identifiera mästestycket med det ståtliga skrivbord, som ännu finnes bevarat i Drottningholms slott, redan långt innan den minutiöst insatta signaturen blivit upptäckt.²

Efter detta främmande och nya inslag fortsätter emellertid traditionen ostörd med rokokoskåpen, och det är att märka att det ovan anförda skåpet av Hultsten med dess barocka tyngd och pompa är utfört två år senare än Haupts gustavianska bord. Småningom visa sig emellertid spåren av den gustavianska stilens införande, först i spelborden, som från 1770-talets mitt få raka former, under det att skåpen bibehålla rokokoformerna till omkr. år 1780. Under denna tid äro emellertid att anteckna vissa genomfört gustavianska möbler, främst, synes det, gjorda på beställning till hovet, såsom ett lågt, byråformat skåp av Johan Christian Linning 1777³, och Gottlieb Iwerssons sekretär från följande år, gjord för Gustav III⁴. Med 1780-talets början ha rokokoformerna försvunnit och den gustavianska stilen blivit ensamrådande. Från denna tid härstammar en ritning av Nils Stenström, daterad 1782 och framställande ett högt

¹ Röhsska Konstslöjdmuseet i Göteborg, Vägledning genom samlingarna (Göteborg 1926), sid. 19, pl. 6.

² Böttiger, Haupt, sid. 20—22; samme förf., Konstsamlingarna, pl. 155; samme förf., Från de kungliga slotten (Sthlm 1925), sid. 13, pl. 51, 52.

³ Jämför ett skåp å Drottningholms slott, tydligen gjort efter denna ritning men daterat 1782 och enligt räkenskaperna avsett för ett rum i Stockholms slott. Se Böttiger, Från de kungliga slotten, sid. 14, pl. 57.

⁴ Fischer, Iwersson, fig. 3.

skrivskåp, vilket nu visar sig vara det skåp, som år 1919 från stads-mäklare Håkanssons samling kom till Nordiska Museet.¹

I och med denna period är den gamla regelmässigheten helt övergiven med dess obligatoriska, alltid återkommande skåp och spelbord. Det inträder i stället en tid av stark omväxling i valet av möbeltyper och modeller för mästestycket. Det synes rent av ha varit en allmän önskan att åstadkomma pjäser med individuell särkaraktär. Stilformerna korsa också varandra under denna period på ett helt annat sätt än tidigare. Vi ha ett exempel på en styckmästare, vars ritning går i den stilart, som hos oss bär Louis Masreliez' namn, nämligen Gustaf Adolf Ditzinger. Hans sekretär med cylinderklaff, ritad 1787, visar just den småfiguriga dekorationsstil, som återfinnes på några möbler, vilka pläгат tillskrivas honom, t. ex. en stor sekretär i den Sinebrychoffska samlingen i Hälsingfors och en sekretär i Nordiska Museet.² Den stilart, som nu griper omkring sig och småningom helt tar överhand, är dock den s. k. sengustavianska, med möbler av mahogny med mässingslister. Det första tydliga exemplet härpå visar sig år 1785, och från 1790-talets början är denna sort regel.

Bland de många styckmästarna under 1790-talet är det av intresse att lägga märke till dem, vilka som gesäller stått i Gottlieb Iwerssons stora verkstad. Flera av deras mästestyckeritningar visa nämligen pjäser av ganska individuell karaktär, vilka nu återfinnas huvudsakligen i de kungliga samlingarna. Men av dessa pjäser bära flera Iwerssons signatur, och om det vid närmare granskning skulle komma att visa sig, att de bevarade möblerna verkligen äro de av Iwerssons gesäller utförda mästestyckena, ger oss detta en vidgad kunskap om verkstadsförhållanden och signeringsvanor hos våra hantverkare under gammal tid. Detta är emellertid förhållanden, vilka här endast kunna framhållas såsom värda en närmare undersökning. Som exempel anföres blott ritningen fig. 4.

Den sengustavianska tidens originalitetsiver på mästestyckenas

¹ Böttiger, Haupt, pl. 47. Fataburen 1920, redogörelse för 1919, sid. 25, fig. 12.

² Upmark, Möbler, pl. LXIII. — Sekretären i Hälsingfors överensstämmer i formen med mästestyckeritningen.

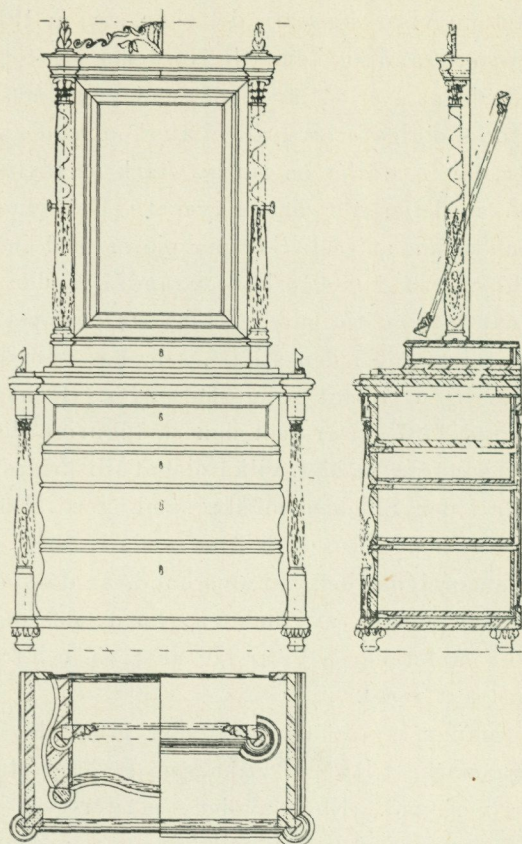

Fig. 7. Fredrik Ulrik Aspengrens mästestyckeritning, uppvisat och gillad den 7 mars 1846.

område lägger sig småningom, och man glider åter in i en tradition, som i fråga om regelbundenhet påminner om 1700-talets. Det blir nu empiretidens modemöbel, chiffonnieren, som intar skåpets gamla plats som mästestyckemöbel. Med 1800-talets andra årtionde börjar denna tradition att ta överhand, och från omkr. år 1820 återfinnas de höga empirechiffonniererna i fast slutna gravvårdsliknande stenarkitekturformer för en lång tid framåt på så gott som alla mästestyckeritningar. Adolf Fredrik Ranfts chiffonnier, som här presenteras å fig. 5 och 6, är ett exempel på arten i dess rikast utvecklade form.

Innan skråväsendets tid var ute hunno emellertid ännu några av 1800-talets stilformer att sätta tydliga spår å snickarnas mästerstyckeritningar. Den götiska stilen visar sig tidigast i ornamentsdetaljer å en möbel år 1819 och i ett fullt genomfört exempel år 1833. Från 1820-talets mitt ingå emellertid i empirechiffonnierernas utsmyckning tämligen allmänt de götiska kölbågarna och andra dylika dekorationsformer. På 1840-talet visa sig flera prov på stilimitationer, vilka blevo allmänna först något senare. Man har i början av årtiondet exempel på rikt snideri i form av lövverksrankor och liknande ornering, utbredd över möblernas ytor och kanter med större ymnighet än empiren hade älskat. År 1843 förekommer ett bord i utbildade rokokoformer och under ämbetets sista år, 1846, har man redan hunnit fram till ett exempel på den efterbildning av Louis XVI-stilen, som vi eljest äro vana att räkna till 1870-talet (se fig. 7).

Under 1800-talet tillkommer en särskild yrkesgrupp inom ämbetet, i det att de musikaliska instrumentmakarna då söka förening med snickareämbetet och där utföra sina mästerstycken. Från och med empiretiden förekomma därför också ritningar till klavér, stående flyglar och tafflar, vilka visa en provkarta på de under århundradets förra hälft brukliga formerna inom denna möbelgrupp.

De skelettartade uppgifter, som här blivit meddelade kunna givetvis icke ge någon rätt föreställning om innehållet i denna serie möbelritningar, som utgör ett tydligt, exakt och detaljerat bildverk över en samling av omkring 350 olika möbler. Rikedomen på typer och formvariationer är här i flera fall större än bland de möbler från motsvarande tid, som ännu finnas bevarade och kunna ses i gamla hem eller ute i rörelsen. Det stora flertalet former är dock välbekant, och tiden för dessas tillkomst blir genom de noga daterade ritningarna i de flesta fall ganska nära fixerad. Nu måste man naturligen ta hänsyn till flera förhållanden, som kunna göra, att just mästerstyckena kunna skilja sig från det allmänna modet vid en viss tid. Det fasta bruket att som mästerstycke fordra ett stort skåp, som vi här se behärska Stockholmsämbetet under 1700-talet, torde ha hållit sig kvar längre än dessa möbler egentligen

voro eftersökta, och det överlevde i varje fall länge deras högmodärna tid. Ett liknande förhållande tycks 1800-talets chiffonierperiod ha att uppvisa. I båda fallen skvallra de sporadiska avbrotten i serierna om att andra typer under tiden hunnit bli modärna. Dylika pjäser kan man däremot misstänka för att vara något före sin tid, vara de tidigaste utifrån importerade proven, som först åtskilligt senare blevo allmännare bruksvara. Under den sengustavianska tidens rörligare formval bland mästestyckena är man böjd att tänka sig detta senare förhållande mer allmänt rådande.

Sedan skråväsendets upplösande har nu trefjärdedels sekel förflutit, under vilken tid ämbetenas och gesällskapens kvarlåtenskap hunnit både skingras och åter samlas. Man skulle knappast vara böjd att tro, att större och viktigare förvärv av material till vår skråhistoria ännu kunde göras, om ej fall sådana som det här relaterade väckte dylika förhoppningar till nytt liv. Här har i alla händelser ett ganska enastående hantverkshistoriskt material framkommit, ägnat att sprida ljus över en av allmänt intresse omfattad yrkesgren. Givet är, att denna samling kan komma till nytta i större utsträckning först genom att samtliga ritningar bliva publicerade i ett sammanhang och i kronologisk ordning. Det torde ej vara för djärvt att här hoppas på ett aktivt intresse, nog starkt att bära denna plan till snart förverkligande.

ZUSAMMENFASSUNG.

Sigurd Wallin: Die Meisterprobezeichnungen der Stockholmer Tischlerzunft.

Eine Sammlung Meisterprobezeichnungen, aus der Zeit 1751—1846, in der Tischlerzunft zu Stockholm ausgeführt, ist kürzlich der Forschung zugänglich gemacht worden. Ihre grosse Bedeutung für die schwedische Möbelgeschichte geht daraus hervor, dass sie sozusagen vollständig ist, d. h. dass sie mit sehr wenigen Ausnahmen sämtliche Meisterproben der Zunft während dieser Zeit enthält, und dass die Zeichnungen von vorher bekannten ausführlichen Angaben in den Amtsprotokollen aufs beste gestützt werden. Die Serie enthält weiter 268 Blätter; sämtliche vorher bekannte Meisterprobezeichnungen der Zunft waren jedoch nur sechzehn an der Zahl. Schliesslich sind hier fast alle Stockholmer Tischlermeister von der Rokoko-

periode an vertreten, die früher wegen ihrer hochstehenden Arbeiten berühmt und geschätzt waren.

In diesen Zeichnungen hat man jetzt ein sehr wertvolles Instrument, um den Zeitpunkt zu bestimmen, wo die neuen Modeformen in die schwedische Hauptstadt eingeführt worden sind. Man findet auf diese Weise sowohl die ersten Vorläufer als den vollständigen Durchbruch des gustavianischen Stiles, des Empires und der Imitationsstile des neunzehnten Jahrhunderts. Es war alte Tradition, dass dem werdenden Meister die Aufgabe gestellt wurde, einen grossen Schrank mit drei Pilastern an der Fassade anzufertigen, und ausserdem gewöhnlich auch einen Brettspieltisch. Diese Schränke zeigen während der ganzen Rokokozeit deutliche Spuren des Barocks, der Stil der Zeit ist hingegen nur oberflächlich angedeutet. Ein solches Gebundensein an die Tradition gibt daher der Serie der Meisterproben einen bestimmten Charakter von Stilverspätung, und zwar so lange wie die alten Schränke die Regel blieben, nämlich bis in die achtziger Jahre des achtzehnten Jahrhunderts. Die Ausnahmen von rein durchgebildeten gustavianischen Möbeln, die in den siebziger Jahren des achtzehnten Jahrhunderts mit der konservativen Tradition brachen, lassen dieses Zurückbleiben um so stärker hervortreten; sie stammen aber auch meistens von im Auslande ausgebildeten Gesellen, die später Hoftischler wurden, Georg Haupts Meisterstück aus dem Jahre 1770 ist das beste Beispiel für diese Neuheiten in der Serie der Meisterstücke, die mit der Tradition brachen. Nach dem Jahre 1780 wird auch die Wahl der Meisterstückmöbel bedeutend freier, und die abwechslungsreichere Zeichnungsreihe spiegelt jetzt den Möbelbestand und Geschmack der Zeit besser als früher wieder. Um die Jahrhundertwende zeigt sich bei Schreibsekretären und allen möglichen anderen Möbeln anstatt des Festhaltens an der alten Tradition eine ausgeprägte Sucht nach Originalität. Aber noch einmal wird die Meisterprobe in die Formen einer alleinherrschenden Tradition gepresst, da von 1820 an, eine lange Zeit hindurch, ein Sekretär, das Modemöbel der Empirezeit, als Meisterprobe angefertigt wurde.

Die Veröffentlichung dieser Dokumente, die einzig in ihrer Art sind, ist jetzt eine Angelegenheit von grösster Wichtigkeit, denn durch dieselbe kann diese neue Entdeckung erst vollständig von der Fachwissenschaft ausgenutzt werden.
